

daad en gedachte

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

26ste JAARGANG, NUMMER 10, NOVEMBER 1990

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redaktie en administratie:

Schouw 48-11

8232 BD Lelystad

Postgiro 30 76 95

EEN KRITISCH BOEK OVER PANNEKOEK ALS SOCIALISTISCH THEORETIKUS

I

Toen Henriëtte Roland Holst in 1918 haar werk over de revolutionaire massa-aktie voltooide, droeg zij het op „aan Anton Pannekoek, een der wetenschappelijke pioniers van het nieuwe socialisme”. In een vorig jaar hier te lande in de Engelse taal verschenen studie ¹⁾ van de Amerikaan John Gerber heeft deze schrijver opgemerkt, dat ook Pannekoek zelf, op een eerder tijdstip al, van dat nieuwe socialisme, „het socialisme der arbeidersmassa's” had gesproken. Hij was er een der vertegenwoordigers en een der woordvoerders van en daarnaar verwijst ook de titel van Gerbers boek. Maar datzelfde boek toont overtuigend aan, dat er in Pannekoeks denkbeelden omtrent dat nieuwe socialisme nog heel wat restanten van oude denkbeelden worden aangetroffen.

Gerber houdt Pannekoek voor een der belangrijkste socialistische denkers. Doch zijn studie is kritisch. In het laatste hoofdstuk ervan schrijft hij dat Pannekoek in de jaren '20 en '30 geen nauw contact meer had met actuele historische ontwikkelingen en concrete conflicten en dat dit niet zonder gevolgen bleef voor zijn theorie. Zijn ideeën, zegt Gerber, bevroren inplaats van zich verder te ontwikkelen. Wanneer onvoorziene gebeurtenissen het noodzakelijk maakten om bepaalde aspecten van zijn zienswijze onder de loep te nemen, dan erkende hij dat zelden. Doorgaans wees hij voor de oplossing van het probleem naar de toekomst. Slechts zelden heeft men de indruk, dat Pannekoek met een bepaald vraagstuk worstelt aan de hand van feitelijkheden die op verschillende manieren kunnen worden geïnterpreteerd. Zijn marxisme, aldus nog altijd de Amerikaanse auteur, was niet vrij van orthodoxe trekken en met dat marxisme keek Pannekoek nooit over de grenzen van de historische fase van het kapitalisme waarin dat marxisme werd geformuleerd.

Verderop zullen wij ons met deze konklusies van Gerber nader bezighouden. Hier willen wij in de eerste plaats vaststellen, dat zij niets van doen hebben met onze vaststelling, dat Pannekoek ook als theoretikus van „het nieuwe socialisme der arbeidersmassa's” — en dat tot op het eind van zijn leven — aan bepaalde oude opvattingen is blijven vasthouden. Van die oude opvattingen getuigt bovenal zijn zienswijze, dat een door hem als

historisch onvermijdelijk beschouwde *bewustzijnsverandering* van de arbeidersklasse noodzakelijk zou zijn voor haar zelfbevrijding!

Men treft deze zienswijze bijvoorbeeld héél sterk aan op verscheidene plaatsen in *De Arbeidersraden*. Typerend is daar onder meer Pannekoeks uitspraak dat de „kennis van de tegenstander, van zijn hulpbronnen en zijn machtsmiddelen, zowel als van zijn zwakheid, een eerste vereiste is voor elke strijd”. De schrijver van deze regelen heeft vele jaren geleden in een geschrift van zijn hand, die uitspraak met instemming, althans zonder kritische kanttekening vermeld. Ook zijn denken was op dat moment kennelijk nog niet geheel vrij van oude opvattingen en het leverde hem terecht de kritiek van naaste geestverwanten op ²⁾. Sindsdien heeft hij, mede gelet op de strijd zoals die in de praktijk door de arbeiders gevoerd wordt, een dergelijk standpunt laten varen.

Pannekoeks zienswijze vindt men niet alleen in *De Arbeidersraden*, maar ook in tal van andere geschriften uit zijn latere periode. Men vindt haar opnieuw in het boek van Gerber terug, telkens wanneer hij Pannekoek citeert of nauwgezet diens opvattingen weergeeft. Pannekoek mag zich in tal van opzichten en in belangrijke mate van de vertegenwoordigers der traditionele, oude, zogenaamde arbeidersbeweging onderscheiden, hij heeft met hen gemeen, dat hij een bepaald bewustzijn als een *voorwaarde* ziet voor de strijd. Hij is wat dat betreft een *idealist*.

Met het woord *idealist* bedoelen wij geenszins, dat Pannekoek het socialisme zou hebben opgevat als een te verwezenlijken ideaal. Dat heeft hij nooit, op geen enkel tijdstip van zijn leven. Het is een fout, die de uiteenzettingen van Gerber aankleeft, dat deze het meer dan eens over „Pannekoeks' „*ideaal*” of over diens „*idealen*” heeft. Het hier gesignaleerde *idealisme* van Pannekoek bekritiseert John Gerber niet. Hij heeft het weliswaar een paar maal over wat hij Pannekoeks „optimisme” en diens „neiging tot utopie” noemt, maar dat is, ervan afgezien of dergelijke karakterisering al dan niet juist zijn, heel wat anders.

Gerber heeft (blz. 130) wel begrepen, dat het *nieuwe* van „het socialisme van de arbeidersmassa's” te maken heeft met hun spontaan en zelfstandig optreden (dit in tegenstelling tot het *socialisme* van de zich *socialistisch* noemende partijen van voor de eerste wereldoorlog). Maar het is de vraag of hij het goed begrepen heeft. Op een andere plaats in zijn boek, waar hij eveneens over „het nieuwe socialisme” spreekt (blz. 74), legt hij het accent op Pannekoeks *verwachtingen*, op diens *gevoel* (zoals hij zich uitdrukt) dat men met de ontwikkeling een kritiek keerpunt heeft bereikt. Op blz. 131 wordt „het nieuwe socialisme” aangeduid als „meer een kwestie van *geloof*”. Het fundamentele verschil tussen zelfstandige strijd van onderop en strijd die gevoerd wordt op commando van een soort van generale staf blijkt weliswaar (min of meer) uit een citaat (op blz. 74) dat ontleend is aan een beschouwing van Pannekoek die *Die Organisation im Kampfe* heet ³⁾ maar dat verschil wordt door Gerber niet nader toegelicht of bekomentarieerd.

2

„Het nieuwe socialisme van de arbeidersmassa's” wordt door Geber, als wij het goed zien, opgevat als een *theorie*. Pannekoek, zo menen wij, zal het veeleer als een praktijk van de massa's zelf hebben beschouwd, een praktijk op grond waarvan nieuwe opvattingen onvermijdelijk werden. Zoals doorgaans tekenden die nieuwe opvattingen zich niet ineens en in volle omvang af omdat de praktijk van de klassenstrijd niet opeens totaal veranderde. We zagen reeds, dat hij, niettegenstaande zijn nieuwe opvattingen, sommige oude opvattingen nog lang niet had afgezworen. Daarvan getuigde bepaald niet alleen wat wij als

zijn idealisme hebben aangeduid: de rol die hij in de maatschappelijke strijd toekende aan het bewustzijn. Bij die gelegenheden dat hij over organisatieproblemen schreef, ontwikkelde hij nu eens nieuwe en radicale standpunten, dan weer zeer traditionele, waarmee hij dan ongewild het bewijs bracht, hoe moeilijk het is om zich van tradities los te maken. Dat leverde soms opvallende tegenstrijdigheden op, die enerzijds uit de grote invloed van de traditie, anderzijds uit de allesbehalve rechtlijnige ontwikkeling van de klassenstrijd kunnen worden verklaard.

Aan Gerber zijn deze tegenstrijdigheden niet ontgaan. Hij citeert (op blz. 182) een brief die Pannekoek in 1927 schreef aan de Amsterdamse afdeling van de KAPN⁴⁾ en waarin hij verklaarde zich niet bij deze partij te willen aansluiten, omdat hij partijen als iets van de oude ‚arbeidersbeweging‘ en in het algemeen als iets schadelijks beschouwde. Gerber laat daarop nog een andere uitspraak van Pannekoek volgen, deze namelijk, dat de partijen, omdat zij het leidersbeginsel huldigen, een belangrijk obstakel vormen voor de zelfwerkzaamheid. Vervolgens echter wijst Gerber erop, dat Pannekoek ook later nog totaal andere geluiden heeft laten horen en de partijen ook wel ‚noodzakelijke elementen in de sociale ontwikkeling‘ heeft genoemd.

Pannekoek trachtte, aldus Gerber, die tegenstrijdigheden op te lossen door te pleiten voor de vorming van groepen, die uitsluitend een ‚opvoedende‘ taak zouden hebben en die men wel partijen mocht noemen als men er zich maar rekenschap van gaf, dat deze partijen een totaal ander karakter hadden dan de oude. Wat Gerber schrijft is juist en hij heeft gelijk met zijn kanttekening, dat Pannekoeks standpunt inzake de partijen allesbehalve uitgekristalliseerd of afgewogen was. Wat helaas in zijn boek ontbreekt (en misschien ontbreken moest omdat het de schrijver niet bekend was) is de informatie, dat Pannekoek zich een aantal jaren na de tweede wereldoorlog in enkele brieven weer veel duidelijker tegen iedere vorm van partij-organisatie heeft gekeerd. Wat eveneens ontbreekt is een poging dit alles te verklaren. Gerber blijft steken bij de signalering.

3

Niettegenstaande de kritiek waarvan wij in het voorafgaande reeds blijk gaven en die welke wij nog naar voren zullen brengen, vinden wij het door John Gerber geschreven boek over Anton Pannekoek bijzonder waardevol en interessant. In twaalf hoofdstukken behandelt de auteur inderdaad al datgene wat van wezenlijk belang is om de standpunten van Pannekoek te leren kennen. Hij staat uitvoerig stil bij diens Marx-interpretatie. Hij gaat in op de betekenis die de filosofie van Josef Dietzgen voor hem heeft gehad. Hij schildert de ontwikkeling van Pannekoeks opvattingen tijdens de eerste wereldoorlog en de daarop volgende revoluties in Rusland en Duitsland. Hij bespreekt onderhand ook een aantal van Pannekoeks belangrijkste geschriften en zet uiteen wat de verschillen en tegenstellingen tussen Pannekoek en Lenin waren. Daarbij is deze korte opsomming van de inhoud nog op geen stukken na volledig.

Gezien de kwaliteit van de tekst en gezien ook het uitvoerig onderzoek dat kennelijk aan het schrijven vooraf is gegaan, moet het buitengewoon jammer worden genoemd, dat dit alles ontsierd wordt door een aantal foute feitelijkheden, die ongetwijfeld het gevolg zijn van een slordigheid en nonchalance, die men bij een man als Gerber niet zou verwachten en die zeker te voorkomen waren geweest.

Enkele voorbeelden in willekeurige volgorde:

— De vader van Herman Gorter (blz. 29) was geen calvinistisch predikant, hij was doopsgezind;

- het is bepaald overdreven, dat Pannekoek „banden” onderhield met de Franse groep *Socialisme ou Barbarie*. Het contact, dat tot stand werd gebracht door de schrijver van dit artikel, die materiaal van de groep uit Frankrijk meebracht en aan Pannekoek ter hand stelde, was van zeer korte duur. Naar aanleiding van de teksten die hij onder het oog kreeg schreef Pannekoek een brief, die in het tijdschrift van de groep werd afgedrukt en waarop de voornaamste theoretikus van de groep met een artikel antwoordde. Pannekoek schreef daarop een tweede brief, die niet meer door de groep werd afgedrukt. En dat was alles;
- in de passages over de spoorwegstakingen van 1903 zijn onjuistheden geslopen. Gerber deelt (in een noot) mee, dat hij zich baseert op het standaardwerk dat prof. Rüter over de gebeurtenissen heeft geschreven. In een andere noot verwijst hij naar blz. 294 van Rütters boek. Maar wat daar geschreven staat klopt niet met wat Gerber vertelt;
- van bepaalde ontwikkelingen in de Nederlandse SDAP geeft Gerber een wat scheef beeld tengevolge van beknoptheid en onvolledigheid;
- op blz. 219, noot 32, maakt Gerber melding van een Franse brochure met een opstel van Pannekoek en een opstel van Otto Strasser. Op de kaft van deze Franse brochure staat inderdaad abusievelijk „Otto”. Het schijnt Gerber te zijn ontgaan, dat de Oostenrijkse auteur van het tweede opstel niet Otto, maar *Jozef* heet;
- op blz. 146 noemt Gerber ten onrechte Pannekoek „de eerste kommunistische theoretikus die er openlijk op wees dat de revolutie in Europa van een heel ander karakter zou zijn dan die in Rusland”. Op blz. 148 wordt Rühle „de eerste (kommunistische) kritikus van de Russische revolutie genoemd”;
- op blz. 116 spreekt Gerber van „het onverzoenlijke internationalisme van de kleine Nederlandse SDP, de partij die na het beruchte kongres van Deventer (1909) náást de SDAP ontstond. Gerber verzuimt te vermelden dat het bestaan van een dergelijk internationalisme van deze partij door iemand als Gorter ten stelligste werd ontkend.

4

Van geheel andere aard dan de zojuist vermelde storende kleinigheden zijn de (gelukkig niet ál te talrijke) uiteenzettingen of een woordgebruik, waaruit blijkt, dat Gerber, naar onze mening, Pannekoek alsmede de radenkommunistische opvattingen heeft misverstaan. Het duidelijkste geval doet zich voor, waar hij zich bezig houdt met *De Arbeidersraden*. Gerber spreekt daar, maar ook later, voortdurend van de „raden-staat” en toont er geen begrip voor, dat een samenleving waarin arbeidersraden funktuioneren onmogelijk de politieke bovenbouw van de staat kan hebben, omdat de staat een onderdrukkingsapparaat ten dienste van een heersende klasse is.

In een „Inleiding” schrijft Gerber, dat hij zich met zijn studie onder meer „ten doel stelde na te gaan in hoeverre de theoretische opvattingen van Pannekoek berusten op de maatschappelijke werkelijkheid, in hoeverre die opvattingen ertoe hebben bijgedragen werkelijkheid te scheppen en in welke mate die opvattingen mede bepaald zijn door de werkelijkheid die Pannekoek veranderen wilde.”

Als Gerber het heeft over „opvattingen die werkelijkheid (kunnen) scheppen”, dan getuigt dat van een zelfde soort idealisme als men aantreft bij Pannekoek, die het weliswaar in een brief aan Paul Mattick heeft over „de materiële wereld die het denken van de arbeiders (vormt en) verandert”, (door Geber geciteerd op blz. 169) maar die niettemin telken en telkens weer betoogt, dat „een helder klassebewustzijn volstrekt noodzakelijk” is en een „voorwaarde” vormt voor aktie en strijd.

Natuurlijk is een onderzoek naar de samenhang tussen de opvattingen van Pannekoek en de maatschappelijke werkelijkheid van zijn tijd van het allergrootste belang en biedt een dergelijk onderzoek de enige mogelijkheid voor een juist begrip. Gerber onderneemt serieuze pogingen in die richting en het is een van de verdiensten van zijn boek. Dat het resultaat niet zo is als men zou wensen is volgens ons een gevolg van dat soort idealisme, dat we zojuist ook bij Gerber hebben gekonstateerd.

Als hij er aan het slot van zijn boek toe overgaat konklusies te trekken, dan geeft hij, soms regelrecht, soms tussen de regels door, te kennen, dat hij het radenkommunisme ziet als een beweging, die er niet in is geslaagd zich organisatorisch te manifesteren en op die manier een werkelijk alternatief te vormen voor het staatskapitalistische en diktatoriale bolsjewisme. Hij ziet niet, dat het allerminst radenkommunistische opvattingen en analyses zijn waardoor de maatschappij veranderd wordt, maar dat die veranderingen slechts tot stand kunnen komen door de strijd van de arbeiders. Als hij tot Pannekoek min of meer het verwijt richt, dat deze „oplossingen naar de toekomst verschuift”, dan ziet hij over het hoofd, dat Pannekoek zomin als Marx „recepten voor de gaarkeuken van de toekomst” wil geven.

Afgezien hiervan heeft het boek van Gerber, wij herhalen het, vele kwaliteiten. Zijn uiteenzetting van de filosofie van Dietzgen had naar onze smaak korter kunnen zijn. Wij vinden dat Pannekoek de betekenis van die filosofie heel wat kernachtiger (maar ook duidelijker) gekarakteriseerd heeft toen hij in zijn *Lenin als filosoof* verklaarde: „Marx heeft aangetoond, hoe de inhoud van het denken bepaald wordt door de produktieverhoudingen; Dietzgen onderzocht de wetten van het denken zelf. Marx liet zien dat de inhoud van het denken geheel en al door de werkelijke wereld wordt bepaald; Dietzgen liet zien op welke wijze de gedachten zich verhouden tot de werkelijkheid.” Maar bij andere uiteenzettingen, bijvoorbeeld in zijn weergave van inhoud en betekenis van Pannekoeks kritiek op de filosofie van Lenin, toont Gerber zich een bekwaam en knap explicator. Heel interessant en boeiend zijn ook de bladzijden waar Gerber over de industriestad Bremen en de akties van de Bremer (werf)arbeiders schrijft. Gelukkig vormen dergelijke bladzijden geen uitzondering. C.B.

- 1) John Gerber, *Anton Pannekoek and the Socialism of Workers' Self-Emancipation, 1873-1960*. (Anton Pannekoek en het socialisme van de arbeiders-zelfbevrijding), Amsterdam 1989, 250 blz.
- 2) Men zie *Daad en Gedachte* van september 1970, blz. 15.
- 3) Het genoemde artikel (De organisatie in de strijd) maakte deel uit van een serie van vier, die Pannekoek publiceerde in het persmateriaal, dat hij diverse kranten en periodieken stuurde.
- 4) KAPN: Kommunistische Arbeiderspartij van Nederland, een partij, die zich nadrukkelijk onderscheidde van en keerde tegen de officiële (bolsjewistische) CPH (de latere CPN).

— o —

GERRIT DE PIJPER OVERLEDEN

In zijn woonplaats Brielle overleed laat in de avond van de 5e oktober j.l. tengevolge van een hartstilstand onze geestverwant *Gerrit de Pijper*. Met hem verliest de groep „Daad en Gedachte” een buitengewoon trouw medewerker en vriend. Een medewerker was Gerrit niet in deze zin, dat hij de pen voerde. Schrijven lag hem niet zozeer; hij was meer een man van het korte betoog of van de trefzekere opmerking of interruptie. Een medewerker was hij evenmin in de zin, dat hij regelmatig deelnam aan onze redaktiebijeenkomsten. Dat

laatste zou hij ongetwijfeld wél gedaan hebben indien de afstand tussen hem en de meeste redakteleden kleiner was geweest. Nu konden wij slechts nu en dan ons voordeel doen met zijn soms kritische maar altijd nuchtere mondelinge bijdrage. De waarde daarvan sproot voort uit zijn helder inzicht in de maatschappelijke verhoudingen, berustend op de ervaringen die hij zijn leven lang als arbeider had opgedaan.

Die ervaringen leidden ertoe, dat Gerrit de Pijper zich al op zeer jeugdige leeftijd nauw betrokken voelde bij de strijd van zijn klassegenoten en deze betrokkenheid is door alle jaren heen nooit ook maar in het minst verflauwd. De tijd waarin hij leefde, de tegenstellingen die hij waarnam en de ontwikkelingen die hij gadesloeg brachten met zich mee, dat de arbeidersbeweging voor hem nooit één andere betekenis had dan: *de beweging van de arbeiders*. Het bekende woord, dat de bevrijding van de arbeiders slechts het werk van de arbeiders z e l f kan zijn, was voor Gerrit niet zomaar een leuze of een frase; het was zijn diepe overtuiging en een onverbreekelijk deel van zijn gedachtengoed. Tot geen van de traditionele partijen van de oude, *zogenaamde*, arbeidersbeweging voelde hij zich dientengevolge aangetrokken. Temidden van hen die na de tweede wereldoorlog tot de *Spartacusbond* behoorden bewoog hij zich. Er bestond van het begin af aan geen enkele twijfel over, dat het socialisme voor Gerrit de Pijper niet enkel een zaak ,van het hoofd' was, maar in niet mindere mate een zaak ,van het hart'. Dat laatste is het wat hem, voor hen die dachten als hij, tot een trouw kameraad maakte.

Een waardevolle medewerker van *Daad en Gedachte* is hij vooral hierom geweest, dat hij die groep krachtig heeft gestimuleerd. Dat was al direkt zo toen in de Spartacusbond ernstige meningsverschillen aan de dag traden en zij die naderhand *Daad en Gedachte* vormden werden geroyeerd. Gerrit maakte er geen geheim van dat hij hun inzichten deelde en trok daaruit zonder aarzeling de konsekwenties. Sindsdien heeft *Daad en Gedachte* altijd kunnen rekenen zowel op zijn morele, als op zijn materiële steun. Het een én het ander was voor hem een vanzelfsprekendheid.

Zijn leven lang heeft Gerrit de Pijper de strijd van de arbeiders, wat voor vorm deze ook aannam, met grote aandacht gevolgd. Als hij er over sprak, dan leverde hij er een kommentaar op dat steeds getuigde van een gezonde kijk, dat wil zeggen van een oordeel, dat gespeend was van illusies of valse hoop. Hij had maling aan zogenaamd ,linkse' politici of aan intellektuele gewichtigdoenerij. Wat hem met *Daad en Gedachte* verbond, was de strikte afwijzing van alles wat ook maar in de verte naar een ,bevoogding' of een ,manipulatie' van de arbeidersklasse zweemde. Socialisme of kommunisten was voor hem niet iets, dat ,van buiten af' — door de een of andere ,voorhoede' — aan de arbeiders moest worden gebracht of geleerd. Hij heeft het nooit anders beschouwd dan als het uiteindelijk gevolg van een belangenstrijd die voortvloeide uit de met het kapitalisme verbonden tegenstellingen. Op die tegenstellingen hoefde niemand hem te wijzen of attent te maken. Als arbeider kende hij ze tot en met!.

Op woensdag 10 oktober is zijn stoffelijk overschot in het Schiedamse crematorium „Beukenhof" verast. Behalve de naaste familieleden en vele persoonlijke vrienden, hebben, voor zover zij de mogelijkheid daartoe hadden, uiteraard de geschokte kameraden van *Daad en Gedachte* de plechtigheid bijgewoond. Een van ons heeft zéér in het kort ervan getuigd hoezeer wij Gerrits gaven van hoofd en hart altijd bewonderd hebben en welk een verlies zijn plotselinge dood voor ons betekent. Dat wij met Truus, zijn vrouw, die ons altijd zo hartelijk heeft ontvangen, en met de andere naaste familie van harte meeleven, behoeft geen betoog.

— o —

WAT ZAL ER VERANDEREN ALS LABOUR DE VERKIEZINGEN WINT?

Uiterlijk halverwege 1992, misschien eerder indien de huidige minister-president mrs. Thatcher de kans op een herverkiezing ruikt, zullen de Britten naar de stembus worden geroepen om een nieuw Lagerhuis te kiezen. Wat zal er veranderen indien Labour die verkiezingen wint en Labourleider Neil Kinnock zijn intreden zal doen in Downingstreet 10? Veel minder dan er verwacht wordt door hen, die in de Britse Labourpartij — alle symptomen van het tegendeel ten spijt — nog altijd maar een „socialistische” partij zien die de Britse arbeidersklasse zou vertegenwoordigen. Wat er veranderen zal is precies datgene, wat men verwachten mag van een partij, die niet de belangen van de Britse arbeiders, maar die van de vooruitstrevende vleugel van de Britse heersende klasse behartigt en die naar een moderner kapitalisme streeft dan dat waaraan mrs. Thatcher haar hart heeft verpaid.

Wie een bewijs wil hebben voor deze stelling hoeft maar te letten op datgene, wat er gebeurd is op het kongres van de Britse vakbeweging, dat in de eerste week van september in Blackpool is gehouden. Niet alleen de vakbondsbestuurders waren daar als naar gewoonte in de Wintertuin van deze badplaats bijeen, maar ook een vrij sterke afvaardiging van Labour was er om duidelijk te maken wat er wel en wat er niet gebeuren zou als deze partij na jarenlang tot ‚oppositievoeren’ te zijn veroordeeld, weer terug zou keren in het regeringskasteel.

Zal, indien het daartoe mocht komen, de vakbondswetgeving van de Conservatieven — die door de vakbeweging altijd als een anti-vakbondswetgeving is voorgesteld, maar die in werkelijkheid niet zozeer tegen de bonden dan wel tegen de ‚wilde’ stakingen was gericht — weer ongedaan worden gemaakt? Wie daarop geheel ten onrechte gehoopt mocht hebben en het als iets vanzelfsprekends mocht hebben beschouwd, kan het vergeten.

Toen de Britse vakbeweging T.U.C. het vorige jaar als naar gewoonte in hetzelfde Blackpool in kongres bijeen was, sprak een grote meerderheid zich nog onomwonden voor het afschaffen van de desbetreffende wetten uit. Inmiddels is er iets veranderd. Het jongste kongres heeft een motie van soortgelijke strekking met 4,4 miljoen tegen 3,5 miljoen stemmen verworpen.

Tony Blair, die voorbestemd is om in een toekomstige Labourregering als minister van arbeid te fungeren, heeft voorstellen ontworpen voor de regeling van de arbeidsverhoudingen in Groot-Brittannië. Ze komen hierop neer, dat het verplichte vakbondslidmaatschap in bepaalde bedrijfstakken (de z.g. *closed shop*) wordt afgeschaft; dat tot staking in een bedrijf of bedrijfstak slechts na *stemming* kan worden besloten en dat solidariteitsakties ten behoeve van stakende arbeiders in andere bedrijfstakken (het z.g. *secondary picketing*) aan strikte regels zal worden gebonden. Dit programma is weliswaar niet helemaal *identiek* met de huidige wetgeving van de kabinetten-Thatcher, een *wezenlijk* verschil kan niet of nauwelijks worden aangewezen. Niettemin verklaarde Ron Todd, de leider van een van de machtigste Britse vakbonden, dat hij deze politiek van Labour wenste te steunen en zoals de stemming uitwees gingen de meeste bonden met hem mee. Maar eer het zover was beschuldigde voorzitter Arthur Scargill van de *National Union of Mineworkers* de leiding van de T.U.C. ervan, dat ze bezig was „de principes van de vakbeweging te verraden.”

Neil Kinnock had het vakbondskongres duidelijk pogen te maken, dat de tot dusver bestaande invloed van de vakbeweging op de Labourpartij moest worden ingeperkt. Niet

de vakbonden, maar de politici zullen voortaan de dienst uitmaken in de Labourpartij en de bonden zullen van een Labour-regering wel een eerlijke behandeling maar zeker geen gunsten moeten verwachten, zo zei hij. Scargill riep: „De Tory-wetgeving moet worden herroepen. De oude voorrechten van de vakbonden moeten in ere worden hersteld. Als de Tories hun klasse bevoordelen, waarom zou Labour dat dan ook niet mogen doen?” Norman Willis, de sekretaris-generaal van de T.U.C., gaf te kennen, het in alle opzichten met Scargill oneens te zijn. „In het schrille daglicht van de jaren '90 is het verlangen naar de oude voorrechten geen bijdrage aan het beleid”, sprak hij.

De tegenstelling tussen Scargill enerzijds en Willis en de meeste vakbonden anderzijds is allerminst verwonderlijk. Wat Scargill een „verraad aan de principes van de vakbeweging” en „een verloochening van twee eeuwen van strijd” noemde, was — zo men het onjuiste woord „verraad” niettemin zou willen herhalen — een „verraad” aan de principes van de vakbeweging *van gisteren in een voorbije fase van het kapitalisme*. Er was geen sprake van „een verloochening van twee eeuwen strijd. Waar het om ging was, dat de functie van de vakbeweging (verkoop en beheersing van de arbeidskracht) in 't kapitalisme van nu en straks niet meer op dezelfde wijze kan worden vervuld als in het kapitalisme van toen. De ontwikkeling van de kapitalistische samenleving heeft ook bepaalde ontwikkelingen van en in de vakbeweging onvermijdelijk gemaakt.

Bonden zoals de N.U.M. van Arthur Scargill, die zich tegen die ontwikkelingen tot het uiterste zijn blijven verzetten, zijn in vele opzichten een „anachronisme” geworden. Als Willis het in ietwat gezwollen taal over „het daglicht van de jaren '90” heeft, dan bedoelt hij, dat het huidige kapitalisme aan de vakbeweging als instituut van de kapitalistische maatschappij nu eenmaal andere eisen stelt dan het kapitalisme van vele tientallen jaren terug.

Wat Kinnock betoogde kwam er op neer, dat iets dergelijks ook geldt voor het beleid van zijn progressief-kapitalistische partij. Alleen wie de ogen voor de werkelijkheid wil sluiten kan Labour op een andere wijze karakteriseren. „Neil Kinnock”, schreef een journalist die het vakbondskongres in Blackpool voor zijn krant bezocht, „staat in een donker maatpak op een wit podium.” Hij voegde er aan toe, dat „opvallend veel Britse ‚socialisten’ tegenwoordig de kleermaker bezoeken” inplaats van een konfektiepak te kopen. Wat hem opviel is niets anders dan de uiterlijke verschijningsvorm van het bedrijfsleven en de

— o —

EEN BUITENGEWOON KNULLIG OPSTEL

„het gaat niet”, zo schreef ooit Saks in een beroemd geworden en beroemd gebleven opstel, „om, wanneer men zo juist over de theorie van revisionisme en reformisme heeft gesproken, te zwijgen wanneer de praktijk aan de orde komt; om Leeuwenburg de uitvoerder te passeren, wanneer men vliegen de ontwerper kortelings heeft staande gehouden” ¹⁾. Wij zijn geneigd in het algemeen ook zowat precies het omgekeerde te beweren. Dat zou er dan op neerkomen, dat het niet gaat om, wanneer men zojuist (in ditzelfde nummer van D&G) de aandacht heeft gevestigd op een uiterst serieus boek over Anton Pannekoek en diens radenkommunistische opvattingen, nog te spreken over een klein

1) A.P. Leeuwenburg was propagandist van de SDAP in Twente. Hij publiceerde in een tijdschrift een artikel waarin hij zich voorstander van ministerialisme en blokvorming betoonde.

opstel dat in beknopte vorm aan hetzelfde onderwerp raakt, maar dat uitmunt door buitengewone knulligheid; het past niet om, nadat men zich bezig heeft gehouden met *John Gerber* ook nog maar één enkel woord te verspillen aan *Ger Harmsen*, de professor uit Groningen, die voor een deskundige inzake de geschiedenis van de arbeidersbeweging poseert. Maar zoals ieder weet bevestigen uitzonderingen de algemene regel en om zo'n uitzondering vraagt, nee schreeuwt, het artikel van Harmsen dat in de lopp van dit jaar in het franstalige Belgische tijdschrift *Septentrion* verscheen onder de pretentieuze titel *Le communisme des Conseils ouvriers de Pannekoek et Gorter* (Het radencommunisme van Pannekoek en Gorter).

Waarom de redactie van dat blad uitgerekend een ex-stalinist, dat wil zeggen iemand die nimmer tot de geestverwanten van Pannekoek en Gorter behoorde, een groot deel van zijn leven zelfs in het kamp van hun verbitterde tegenstanders vertoefde en voor zover ons bekend nooit blijkt heeft gegeven van enig begrip voor hun standpunten, zijn 'licht' over dit onderwerp heeft laten schijnen, weten we niet. Maar we weten wel, dat het uiteindelijk resultaat er dan ook naar is.

Op blz. 47 van de bewuste tijdschriftaflevering (de eerste bladzijde van het opstel) komt Harmsen te spreken over de zogenaamde 'Novemberrevolutie' van Troelstra. Hij herkauwt daarbij de officiële en niet-officiële legenden die terstond al omtrent de novembergebeurtenissen opgeld deden. Dat die legenden nog in dezelfde novembermaand werden doorgeprikt door iemand als Saks ²⁾ vermeldt hij niet. Zou een promovendus zich iets dergelijks hebben gepermitteerd en zou onze professor in de promotiecommissie hebben gezeten, hij zou ongetwijfeld de betrokkene een grove eenzijdigheid hebben verweten, aangezien althans dat hij diens proefschrift zou hebben gelezen. Hij laat immers wel eens meer na een proefschrift van een promovendus te lezen, wanneer het werk hem te dik is, zoals ons bekend is.

Overigens, datgene waarop wij hier om mee te beginnen de vinger hebben gelegd is slechts een kleinigheid, zoals het ook een onbetekenende kleinigheid kan worden genoemd dat daar in de aanvang van het opstel de Duitse revolutie, die op 9 november 1918 uitbrak, in december werd gedateerd. Van ernstiger aard zijn de enormiteiten die er op volgen.

Op blz. 49 staat te lezen, dat Lenins beruchte brochure over de linkse stroming als een kinderziekte van het kommunisme een „realistische” kritiek op Pannekoek en Gorter bevatte, ofschoon de hele polemiek tussen Lenin en de linkerzijde juist hierom draaide, dat volgens zijn opponenten Lenin geen flauw idee had van de realiteit in Westeuropa en dientengevolge zijn betoog juist bijzonder onrealistisch was. Natuurlijk staat het Harmsen vrij om (vanwege zijn politiek verleden?) een ander oordeel te hebben. Maar alweer, dan kan hij met goed fatsoen de zaak toch niet in dergelijke bewoordingen beschrijven.

Dat de linkerzijde zich baseerde op ontwikkelingen die bezig waren zich te voltrekken, heeft Harmsen nog altijd niet bemerkt. Hij geeft haar opvatting aldus weer, dat „spontane akties zich dienden te voltrekken”. Niets meer of minder dan een karrikatuur!

Wat hij daarna vermeldt over Gorters reis naar Moskou en over de verhouding tussen de IIIe Internationale en de Kommunistische Arbeiderspartij van Duitsland klopt niet helemaal. Bij John Gerber kan Harmsen inmiddels een veel nauwkeuriger en exacter beschrijving lezen.

Harmsen herhaalt ook — hoe bestaat het vraagt men zich af — het oude en afgezaagde sprookje, dat Pannekoek zich vanaf het begin van de jaren twintig niet meer met

2) J. Saks, *De week der dupes*, Socialistische Opstellen II, blz. 226.

maatschappelijke problemen zou hebben bezig gehouden. De in dat tijdvak, de laatste 40 jaar van zijn leven, door Pannekoek geschreven teksten en vele brieven schijnt Harmsen dus niet te kennen ofwel hij zwijgt er moedwillig over. Een in 1953 door Pannekoek geschreven brief kent Harmsen echter wél. Hij citeert daaruit korrekst maar dermate onvolledig, dat een verkeerde indruk wordt gewekt. Men behoeft niet alle teksten en brieven zelf te kennen om dit te weten. Wie zich slechts vluchtig verdiept in datgene wat Gerber over dit alles schrijft kan het gemakkelijk konstateren. Dat Harmsen even tevoren de opvattingen van Gorter aan de hand van diens latere gedichten (zoals *De Arbeidersraad*) behandelt en dat op een wijze die onmogelijk ernstig kan worden genomen, of hooguit als zeer onfatsoenlijk kan worden beschouwd, is tekenend voor het artikel, dat geen enkele bijdrage vormt tot ook maar enige kennis omtrent het radenkommunisme.

Zoals opgemerkt: van deskundigheid kan men professor Harmsen moeilijk betichten. Maar wat te denken van het feit, dat hij toch wel belangrijke en inmiddels bepaald niet onbekende zaken onvermeld laat? Pannekoek, zo laat ook Harmsen weten, werd geen lid van de KAPN. Dat dit een gevolg hiervan was, dat Pannekoek het partijwezen beschouwde als iets „dat over 't geheel nadelig is” (voor de arbeidersbeweging) wordt verzwegen. Het wilde onze ex-stalinist blijkbaar niet uit de pen komen. In een werkelijk serieuze verhandeling over het radenkommunisme van Pannekoek en Gorter zou het zeker niet ontbroken hebben.

C.B.

— o —

DE PvdA DOET PRECIËS WAT MEN VAN DE PvdA KON VERWACHTEN

In juni van het vorige jaar, toen de verkiezingen voor de Tweede Kamer achter de rug waren, maar de kabinetsformatie nog in volle gang was, schreven wij, dat wat voor regering er ook voor de zojuist ten val gebrachte coalitie van CDA en VVD in de plaats zou komen, deze in ieder geval — zoals elke regering — de belangen van de heersende klasse zou dienen. Voor de arbeiders, zo zeiden we, is er geen enkele reden om verwachtingen te koesteren. Zelfs, wat sommigen voor mogelijk houden, als er een kabinet-Kok zou komen, dan nog hoeft men zich geen enkele illusie te maken.

De Partij van de Arbeid, zo voegden wij hieraan toe, is géén partij die de belangen van de arbeidersklasse dient of dienen kan, zomin trouwens als welke partij dan ook. De PvdA is een partij, die over de wijze waarop het kapitaal het beste gediend kan worden, ándere opvattingen heeft dan de VVD of het CDA. Wat zij van die opvattingen kan verwezenlijken hangt minder af van de mogelijkheden dan wel van de noodzakelijkheden, dat wil zeggen van datgene wat het kapitaalsbelang vereist.

Sindsdien is er geen kabinet-Kok uit de bus gekomen, maar opnieuw een kabinet-Lubbers, dat wil zeggen een coalitieregering, waarin ditmaal niet de liberalen ministersposten hebben gekregen, maar de PvdA. Kok is geen premier geworden, maar vice-premier en hij heeft de niet onbelangrijke portefeuille van financiën gekregen. Ook andere PvdA-ers zijn aan het hoofd van diverse ministeries gekomen. Voor al diegenen, die de PvdA nog maar steeds niet beoordelen op grond van wat zij werkelijk is, maar aan de hand van wat ze volgens hen *zou moeten zijn* of aan de hand van wat zij denken dat ze is, was dat een

reden om van koersverandering te dromen. Er zou, zo dacht men, een ander beleid komen, want de PvdA-ministers, die men voor „socialistische” ministers hield, zouden er wel voor zorgen zich als „socialistische ministers” te profileren. Hadden zij, toen het nieuwe kabinet gevormd was en overeenstemming bereikt was over het regeerakkoord, dat ook niet zelf aan iedereen die het geloven wilde verzekerd?

Wat er werkelijk gebeurde loog er niet om. Op 29 oktober 1988 hield de toen nog in de oppositie zijnde PvdA een kongres, dat gewijd was aan de inkomenspositie van ouderen. Op dat kongres sprak o.a. Elske ter Veld die toen Kamerlid was, maar nu staatssecretaris van sociale zaken is. Ze zei: „Wij komen mensen tegen met een inkomen van 1500 of 1600 gulden netto, die samen 360 gulden ziektekosten moeten betalen. Dat kan dus niet!” Op hetzelfde kongres zei Wim Kok, de toenmalige voorzitter van de Tweede Kamerfractie van de PvdA: „Premies van ruim 180 gulden per maand per persoon met alleen AOW of WAO met een klein pensioen zijn onbetaalbaar, dus onaanvaardbaar.”

Nu de nieuwe regering, waarvoor de PvdA de volle medeverantwoordelijkheid draagt, ruim een jaar aan het bewind is, bedragen de ziektekosten voor de betrokkenen 377,12 gulden per maand voor twee personen. Dat is dus een stijging van 17,12 gulden ten opzichte van de bedragen die Elske ter Veld en Wim Kok noemden en waarvan ze op het bewuste kongres hadden beweerd, dat „het niet kon” en dat het „onaanvaardbaar” was. Tot op heden heeft de tot de PvdA behorende staatssecretaris van gezondheid niets gedaan om in deze situatie verandering te brengen. Wat hen betreft die niet tot de desbetreffende groep bejaarden behoren en alle overigen, is er sprake van, dat binnenkort de premies voor de ziektekostenverzekering omhoog zullen gaan.

Hoe staat het ruim een jaar nadat de PvdA is gaan meeregeren met de inkomensverschillen? Als oppositiepartij is zij niet moe geworden tegen te grote inkomensverschillen te protesteren. Thans echter blijken de inkomensverschillen niet kleiner te zijn geworden. Integendeel. Zeker, de minimumuitkeringen zijn in 1990 met acht gulden per maand gestegen. Maar wie de mond vol heeft van „een rechtvaardiger inkomensverdeling” hoeft daar bepaald niet op te wijzen. In *De Volkskrant* van 22 september j.l. wees de schrijver van een ingezonden stukje, die zelf kennelijk *niet* tot de minimumlijders behoorde, op het feit, dat als gevolg van de zogenaamde rechtvaardiger belastingheffing volgens Oort, zijn netto-inkomen sedert januari j.l. plotseling met zo'n 160 gulden per maand was toegenomen. Met andere woorden: het verschil in inkomen tussen een minimumlijder en hemzelf was met zo'n 152 gulden gegroeid.

Hoe staat het met de verbetering van de koopkracht? Volgend jaar, zo wordt er gezegd, zal zij 0,5 procent bedragen. Aangenomen dat er geen tegenvallers zijn die roet in het eten gooien, betekent ook dit, dat de inkomensverschillen zullen toenemen; nog méér zullen toenemen. Want 0,5 procent koopkrachtverbetering betekent voor iemand met een minimuminkomen zo'n zestig tot honderd gulden per jaar. Maar het betekent veel en veel meer voor iemand met een veel hoger inkomen. Hoe hoger dat inkomen, hoe groter het voordeel. De schrijver van het ingezonden stukje die we zopas al gesignaleerd hebben schreef: „Wie dat als een zeer gelijkwaardige inkomensverdeling presenteert, is gepokt en gemazeld in politiek cynisme”. Daar hebben wij niets aan toe te voegen.

Het bovenstaande is niet het enige dat opvalt aan het beleid van de huidige coalitieregering van CDA en PvdA. Waarmee men sinds haar aantreden te maken heeft gekregen, dat zijn: een huurverhoging, een verhoging van de reinigingsrechten en van de onroerend-goed-belasting en een nadelig affekt op de pensioenen van (alweer) de belastingvereenvoudiging volgens Oort. Een hogere gasprijs is op komst.

Naast dit alles heeft de minister van financiën (lees: het kabinet) een niet gering aantal

bezuinigingen aangekondigd, die praktisch stuk voor stuk een aantasting zijn van voorzieningen waarvan in de eerste plaats de ‚gewone man‘ profiteert. Er zal worden bezuinigd op stadvernieuwing, dat wil zeggen op het tegengaan van de verkrotting van die wijken waarin de arbeidersbevolking woont. Er zal voorts worden bezuinigd op bepaalde uitkeringen, op de gezondheidszorg en op de gelden die het rijk beschikbaar stelt voor de gemeenten. Wat de gezondheidszorg betreft: het beleid van staatssecretaris Simons kan moeilijk gekarakteriseerd worden als een beleid, dat in sterke mate rekening houdt met de belangen van de werknemers en werkneemsters.

Wat het vreemdelingenbeleid betreft, waarvoor de tot de PvdA behorende Kosto verantwoordelijkheid draagt, het onderscheidt zich nauwelijks, of op z'n hoogst in *ongunstige zin*, van het beleid van diens christendemokratische voorgangsters. Van hen kon men zich afvragen wat wel het zogenaamd „christelijke“ aan hun beslissingen was. Nu die beslissingen door Kosto worden genomen hebben organisaties die voor minderheden en asielzoekers opkomen al meer dan eens tevergeefs gezocht naar het „humanitaire karakter“ daarvan.

Het bovenstaande is ongetwijfeld geen volledige schets van het huidige regeringsbeleid. Maar de schets volstaat om begrijpelijk te maken, dat al degenen, die immer nog illusies omtrent de PvdA koesteren, zo langzamerhand diep teleurgesteld en boos geworden zijn. En onder hen zijn er niet weinigen, die het partijbureau overstelpt hebben met veront-ruste reacties. Naar aanleiding van hun brieven zei de partijvoorzitster Marianne Sint: „Wat willen de leden nu eigenlijk? Het gezicht van de PvdA is herkenbaar gebleven. Ik kan geen peil trekken op de brieven uit de achterban.”

Marianne Sint had het, wat dat „gezicht“ van de PvdA betreft, volkomen bij het rechte eind. Hoe valt de verontrusting van de achterban dan te verklaren? Hierdoor, dat de PvdA — evenals trouwens de vroegere SDAP waarvan zij de erfgename is — hoewel een partij van het moderne kapitalisme, altijd net gedaan heeft alsof zij voor het socialisme streed. Zij heeft altijd net gedaan, alsof zij niet slechts voor veranderingen streed waarbij ook het kapitaal belang had, maar tevens voor veranderingen waardoor het karakter van de kapitalistische maatschappij wezenlijk zou worden aangetast. Ja, zij deed zelfs voorkomen, alsof eerstgenoemde verbeteringen *i d e n t i e k* waren met wezenlijke maatschappijveranderingen. De PvdA droeg — net als de SDAP — als het ware een masker. En velen uit de achterban hebben dat masker voor haar ware gezicht gehouden.

Nu de P.v.d.A., als gevolg van de maatschappelijke ontwikkeling en van de na-oorlogse voltooiing van de burgerlijke democratie, haar masker heeft moeten laten vallen en daardoor haar ware gezicht toont, hebben velen dat gezicht niet kunnen herkennen, omdat zij dat gezicht, verborgen als het was, nooit eerder zagen.

De teleurstelling, de boosheid en de verontrusting van vele PvdA-leden is even begrijpelijk als misplaatst. Zij is het gevolg van een hardnekkig misverstan. De PvdA-ministers, de PvdA-Kamerleden en de bestuurders handelen zo, als men van ministers, Kamerleden en bestuurders van een progressief-kapitalistische partij verwachten kan. Men kan hen niet verwijten dat ze in strijd handelen met belangen die ze niet vertegenwoordigen. Men kan hen op z'n hoogst verwijten, dat ze bepaalde beloften aan de kiezers schenden. Maar dat is een verwijt, dat men tot de vertegenwoordigers van welke partij dan ook en tot alle politici kan richten. Politiek, dat weet iedereen, is de kunst van het mogelijke. Het is ook de kunst van het handhaven en veilig stellen van de klasseheerschappij. Daarmee is exact aangegeven wat voor koers politieke partijen in de kapitalistische samenleving zullen voeren.